
DE LANGE REIS VAN WIJNAND BUITENWERF

D.F.J. Bosscher

Het vrijheidsbeeld heeft Wijbrand Buitenwerf nooit gezien. Toen hij, in 1873, in de haven van New York aankwam stond De Dame er nog niet om hem een welkom toe te roepen. Hoe hij en de andere Buitenwerfs zich voelden toen zij de skyline van de stad van bestemming in zicht kregen, wij kunnen er slechts naar raden. Alleen maar hooggespannen verwachtingen of misschien ook twijfel en angst? Hoe dan ook zij zullen op dat moment blij zijn geweest dat de zeereis ten einde was. Wie zich een voorstelling wil maken van het leven op een landverhuizersschip tijdens de overtocht moet eens gaan kijken in het Maritime Museum in Greenwich, waar het inwendige van zo'n vaartuig is nagebouwd. Donker, bedompt, vuil en vol. De eeuwige deining, die niet kan worden gesimuleerd, moet men er dan nog bijdenken. Op de meeste schepen betaalde de emigrant slechts de kale prijs van het transport. Er ging geen bel voor het eten dat op tafels stond. Daar zat, lag of hing men dan, tussen de kisten met bezittingen en manden met meegebrachte leeftocht, wachtend op het uur van ontschepping.

Waarom de Buitenwerfs uit Groningen vertrokken waren weten wij niet precies. Zij stonden genoteerd als 'mingegoeden' en hun oogmerk was, in de taal van het bevolkingsregister van hun woonplaats, 'lotsverbetering'. Wat zij daarbij voor ogen hadden is onbekend. Of zij hun reis al lang van tevoren hadden gepland dan wel min of meer plotseling gehoor gaven aan de lokroep van Amerika is ook al niet duidelijk. Het vermoeden bestaat dat zij wel een eindbestemming in het hoofd hadden, namelijk Grand Haven in de staat Michigan. Wellicht hadden zij kennissen of familieleden die hen daarheen waren voorgegaan of waren zij langs andere weg op de hoogte gesteld van de reputatie van die stad als oord waar Nederlanders zich dankzij de aanwezigheid van veel landgenoten snel thuis zouden voelen. Hoe dan ook, zij kwamen zo spoedig na hun immigratie in de Verenigde Staten in Grand Haven aan, dat

geconcludeerd mag worden dat deze plaats steeds hun reisdoel is geweest.

Grand Haven lag aan de rand van een gebied ter grootte van ongeveer 50 vierkante kilometer waar het Nederlandse element zeer sterk vertegenwoordigd was. De concentratie van Nederlanders in deze regio was het gevolg van de vestiging, in februari 1847, van een groep immigranten onder leiding van de afgescheiden predikant A. C. van Raalte op de plaats waar Holland, Michigan zou verrijzen (ongeveer 30 kilometer van het toen al bestaande Grand Haven). Van Raalte en de zijnen waren in 1846 uit Nederland vertrokken om te ontsnappen aan de repressie van hun geloof door zowel de gevestigde (Hervormde) kerk als de overheid, in de overtuiging dat zij in Amerika niet alleen hun orthodoxe religie zouden kunnen belijden, maar er ook in welvaart flink op vooruit zouden gaan. Aanvankelijk hadden zij het plan zich te vestigen in Wisconsin, aan gene zijde van Lake Michigan. Door zware ijsgang op het meer gedwongen tot overwintering in Detroit (toen de hoofdstad van Michigan), richtten zij het oog op de mogelijkheden die deze staat hen te bieden had. Van Raalte ging op onderzoek uit en wees een dicht bebost gebied in West-Michigan, grenzend aan het meer, als ideale plek aan. Op 10 februari 1847 begon men na het gebed met het bouwen van de eerste blokhut. Zodra het succes van de onderneming van van Raalte tot Nederland was doorgedrongen kwam een stroom op gang van landgenoten die zijn spoor volgden. Zij streken neer in Holland, stichtten nieuwe nederzettingen in de omgeving of vestigden zich in reeds bestaande plaatsen in steeds grotere cirkels rond het centrum van de Nederlandse kolonie. Ook Grand Haven zag een invasie van Nederlanders.

Overheerste bij van Raalte en zijn volgelingen het religieuze motief, bij volgende generaties immigranten uit Nederland stond economische verbetering voorop. Dat gold ook voor de Buitenwerfs. De familie bestond uit vader Pieter Jakobs (weduwenaar), op het moment van de emigratie 60 jaar, en zijn zoons Berend (dagloner in Warffum), Jan (molenaarsknecht in Baflo), Thijs (molenaarsknecht in Warffum) en Wijbrand, en zijn dochters Bon, Zwaantje en Trijntje. Waar vader Pieter, zoon Wijbrand en de drie dochters voor hun hun emigratie woonden is niet meer vast te stellen. Waarschijnlijk in Usquert, maar dit kan niet worden nagegaan daar de gemeente Usquert in latere tijd op een kwade dag heeft gemeend het grootste deel van het negentiende-eeuwse bevolkingsregister weg te moeten doen.

Het reisgezelschap bestond verder uit de vrouw van Berend en hun twee zeer jonge kinderen. Eerst ging men naar Engeland. Op 18 april vertrokken de Buitenwerfs uit Liverpool met de Minnesota, klaarblijkelijk een Amerikaans schip.

De landverhuizersschepen voeren in 1873 af en aan in de grote Europese havens. Na de Amerikaanse Burgeroorlog, die

velen deed terugschrikken voor vestiging in de Verenigde Staten, nam de immigratie snel een hoge vlucht. Vanaf 1873 deed zich in Noord-Amerika een economische crisis voor, met als gevolg dat de toeloop tijdelijk afnam. Aan het eind van de jaren '70 zwol de immigrantenstroom weer aan doordat tegelijkertijd de perspectieven in de Verenigde Staten drastisch verbeterden en in Europa een crisis uitbrak in de landbouw. Dat de omstandigheden in het land van bestemming voor de beslissing tot al dan niet emigreren van grotere betekenis waren dan die in eigen land, valt ook uit de cijfers voor Groningen af te leiden. In het jaar dat de Buitenwerfs vertrokken, emigreerden in totaal een kleine duizend mensen uit deze provincie, in overgrote meerderheid (911) naar Noord-Amerika. De situatie van de landbouw in dit gebied was niet uitzonderlijk slecht. Integendeel, het weer was redelijk en de opbrengsten vielen niet tegen. In hun verslag aan de Provinciale Staten merkten de Gedeputeerde Staten van Groningen op dat "de landbouwer" alle reden had "om met dankbaar hart op het jaar 1873 terug te zien". In het volgend jaar, 1874, veranderde het beeld in Nederland nauwelijks, maar in Amerika deed zich een crisis gelden. Slechts 92 Groningers zochten hun heil over zee. In 1875 liep dit aantal terug tot 88, in 1876 tot 43.

Na aankomst in Grand Haven ging de familie Buitenwerf op zoek naar werk. Vader Pieter kwam terecht in de tuinderij en de landbouw, zijn zoons kregen losse baantjes in de houtindustrie (bomen kappen en zagen), de belangrijkste economische bedrijvigheid in de streek. Na een jaar of vijf was er voldoende geld verdiend om een huis te kopen, aan Madison-Street. Oudste zoon Berend maakte dat niet meer mee. Nog in het jaar van vertrek uit Nederland stierf hij. Zijn vrouw hertrouwde korte tijd later.

Pieters dochter Bon vertrok spoedig na aankomst weer uit Grand Haven, waarschijnlijk om ergens anders werk te vinden. Haar lot is onbekend. Zwaantje, die zich na enige tijd Sadie liet noemen, trouwde met een man van Nederlandse afkomst Jan (John) van der Molen. Na diens dood hertrouwde zij met een zekere Dornbos, eveneens Nederlander van geboorte. Ook Trijntje veranderde van voornaam (Kate). Zij huwde een jaar na de aankomst in Grand Haven met Peter Juk, die in 1866 vanuit Nederland naar Amerika was geëmigreerd.

Sadie en Kate brachten het in hun nieuwe omgeving tot een zekere mate van welstand, wat van de mannelijke Buitenwerfs niet gezegd kan worden. Pieter Buitenwerf moest tot op zeer hoge leeftijd zwaar werk blijven doen - zoals het graven van sleuven toen Grand Haven riolering kreeg - en stierf berooid, 84 jaar oud in 1897. Ook de zoons Jan, Thijs en Wijbrand, vonden slechts zware en slecht betalende arbeid. De laatste twee bleven vrijgezel en woonden samen in het huisje aan de Madison Street. Jan trouwde met een vrouw die als weduwe met

twee kinderen uit het Groningse Leermens was overgekomen. Zij overleed voor de eeuwwisseling. Na de dood van zijn tweede vrouw kwam een dochter van Zwaantje bij hem inwonen als huishoudster. De vereenzaamde Jan Buitenwerf stierf in 1932 in het armenhuis.

De bij elkaar wonende broers Thijs en Wijbrand kwamen aan de kost met handarbeid van allerlei aard. Zij wieden hun tuintje, hielden wat kippen en sloten zich verder van alles en iedereen af. 'Uncle Weep' en 'Uncle Tice', zoals zij in de buurt werden genoemd, spraken alleen plat Gronings en werden beschouwd als zonderlingen die overigens geen vlieg kwaad deden.

Voor mensen van Nederlandse afkomst die zulks wensten waren er in een plaats als Grand Haven voldoende mogelijkheden om zich geheel afzijdig te houden van de Amerikaanse cultuur en het Engelstalig leven in het algemeen. Men kon zich opsluiten binnen een verband van families waar alleen Nederlands gesproken werd - voor handarbeiders die daarbuiten hun brood moesten verdienen was kennis van een paar woorden Engels voldoende. De kerkgangers konden diensten in het Nederlands bezoeken. Wie zich in zijn moedertaal wilde laten informeren over zowel de grote politiek als wel en wee in stad en streek had tot ver in deze eeuw Nederlandstalige kranten en tijdschriften tot zijn beschikking. De meeste immigranten zochten veiligeheid en geborgenheid bij elkaar en deden slechts moeizaam afstand van hun cultuur. Vaak was er een tweede generatie voor nodig - kinderen die zich sociaal beter konden redden met Engels dan met Nederlands - om een doorbraak te bewerkstelligen. In het geïsoleerde leven van Thijs en Wijbrand Buitenwerf deed zich zo'n proces van geleidelijke aanpassing niet voor. Zelfs voor de Nederlandse gemeenschap in New Haven bestonden zij nauwelijks en dat was wederzijds.

Op 6 april 1929 klopte het noodlot op hun deur. Een inbreker verschaftte zich toegang tot het huis aan de Madison Street, eiste geld van de in bed liggende broers en begon met een kachelpook op hen in te slaan toen het hem te lang ging duren. Hij kreeg tenslotte wat zij bezaten (12 dollar) en maakte zich daarmee uit de voeten. De volgende morgen werden zij badend in het bloed door de postbode gevonden. De sheriff van Grand Haven - hij heette Steketee - was hun plat-Groningse dialect machtig en kon daardoor van Thijs iets van de toedracht aan de weet komen. Wijbrand kon niet meer praten.

De beide broers weigerden zich naar het ziekenhuis te laten overbrengen. Er kwam een wijkverpleegster die deed wat zij kon, maar voor Wijbrand was dat niet veel meer. Na zes dagen tussen leven en dood te hebben gezweefd stierf hij. Vanuit het huis van de dochter van Zwaantje werd hij begraven. Hoewel Wijbrand en Thijs nooit naar de kerk gingen organiseerden de neven en nichten in Grand Haven toch een

uitvaartdienst.

De moord op Wijbrand Buitenwerf was groot nieuws in Grand Haven, waar gewelddadigheid van deze aard in jaren niet was voorgekomen. Het officiële onderzoek leverde niets op. Verdachten waren er niet. De jury die in zo'n geval de doodsoorzaak moest vaststellen kwam tot de conclusie dat "death came as the result of foul play by a third unknown party". De pers van Grand Haven besteedde veel aandacht aan het geval van de twee zielige broers die, "although peculiar in many ways", "friendly and of a happy disposition" waren geweest. Een raadsel waarom iemand het de moeite waard had gevonden Wijbrand en Thijs, van wie de hele buurt wist dat ze geen geld hadden, te beroven! En hoe was het mogelijk dat de inbreker, zoals de twee beweerden, hen urenlang had bedreigd en mishandeld, zonder dat de burens iets merkten? Er werd onder meer gespeculeerd dat de broers, in verwarring, na de vlucht van de overvaller elkaar in het donker te lijf waren gegaan.

Hoewel Thijs de oudste was had Wijbrand in hun huishouding altijd de leiding gehad. Na diens dood raakte Thijs gedesoriënteerd. Hij stierf drie jaar later in het armenhuis, als laatste van alle Buitenwerfs die in 1873 de oceaan waren overgestoken.

De enige inwoner van Grand Haven die de naam Buitenwerf nog droeg was Pieter Buitenwerf, de zoon van Jan. Zijn achternaam zij hem niet zoveel en toen op een goede dag een ambtenaar zich verschreef en van de feiten maakte, besloot hij het daar maar bij te laten en verder als Buitenwert door het leven te gaan. Zo komt het dat er in New Haven geen enkele Buitenwerf meer woont maar nog wel een aantal Buitenwerts. Zij koesteren als relikwieën uit een ver Nederlands verleden een Certificaat van Goed Gedrag, uitgereikt aan Jan Buitenwerf door de commandant van het 8e Regiment Infanterie, gelegen te Arnhem, bij het verlaten van de dienst; een paspoort op naam van dezelfde Jan, afgegeven door het departement van Oorlog, waarop vermeld is dat aan hem toen hij met groot verlof ging een bedrag van 2 gulden en zesenvijftig en halve cent is uitbetaald; en tenslotte een familiebijbel, gekocht bij D. Hemmes te Appingedam (Juwelen, Goud, Zilver, Horlogiën en Koralen).

De emigratie van Pieter Jakobs Buitenwerf en zijn kinderen bracht niet wat zij ervan hadden verwacht. De dochters trouwden en hadden het daarna materieel gezien niet uitzonderlijk slecht, de zoons werden echter hun hele leven door armoede achtervolgd. Of zij het beter gehad zouden hebben als zij in Nederland waren gebleven is moeilijk te zeggen. Goed en slecht zijn in dit verband immers moeilijk aan het welvaartspeil af te meten. Een mens leeft ook van trots en waardigheid; de immigrant in Amerika ontleende zelfrespect aan de moeiten die hij zich had getroost om zich aan armoede te

ontworstelen, ook als hij het niet van krantenjongen tot miljonair had gebracht. Pieter, Berend, Jan, Thijs en Wijbrand Buitenwerf hadden gedaan wat zij konden. Een grotere bijdrage aan de geschiedenis mag van geen mens verlangd worden.

NOOT

Tijdens een verblijf in Michigan kwam de schrijver in contact met Marie Buitenwerf uit Grand Haven. Afgesproken werd dat hij in Groningen wat naspeuringen zou doen naar de wortels van de familie. Haar interesse ging vooral uit naar haar overgrootvader, Jan Buitenwerf. De lotgevallen van Wijbrand, die net als de tuinman die naar Isfahan vluchtte zijn noodlot tegemoet reisde, zijn voor de buitenstaander wel zo fascinerend.

Behalve wetenschappelijke literatuur vindt U bij ons ook een grote collectie literatuur, poëzie, thrillers & detectives buitenlandse pockets, esoterische literatuur en tijdschriften

Academische boekhandel en antiquariaat

WRISTERS B.V.

Guldenstraat 20 (Grote Markt) - 9712 CE Groningen
Telefoon 050 - 185218